

MANJINA ILI PRAVO NA VLASTITO MIŠLJENJE U DEMOKRATSKOM CENTRALIZMU

Demokratski centralizam u komunističkim partijama i savezima stalan je njihov organizacioni oblik. Diskusije u vezi s tim svode se uglavnom na to da li treba da bude više demokratski ili centralistički,¹ osim što se u posljednjih nekoliko godina kod nas pojavljuju zahtjevi da se organizacija Saveza komunista institucionalno uskladi sa samoupravljanjem. Istovremeno se ne samo kod nas sve više počinje govoriti o manjini u partijama, savezima i o mogućnostima da pripadnici partija što slobodnije izražavaju svoje mišljenje i stavove.

Budući da su ta tri pojma (demokratski centralizam, manjina i pravo na vlastito mišljenje) u veoma uskoj vezi, oni će ovdje biti zajedno tretirani.

Pogledajmo najprije zahtjeve o pravu da se manjina slobodno formira i izražava.

U Nacrtu statuta Komunističke partije Čehoslovačke, što je objavljen nešto prije okupacije te zemlje od strane pet zemalja Varšavskog pakta, istaknuta su »prava manjine da formira svoja gledišta«, i to u tom obliku da se njihovi zahtjevi »zapisnički konstatiraju«. Manjina u tom Nacrtu »ima pravo da zadrži svoj nazor i da, na osnovi novih saznanja i provjera, prihvaćenih odluka u praksi traži da se u pripadajućoj organizaciji ili forumu, partije ponovo procjenjuju stavovi.«² U vezi s ovim u Čehoslovačkoj se isticalo da nitko nema monopol na ispravno mišljenje pa ni većina, jer su nove ideje u početku uvijek bile u manjini. Posljednjih godina i kod nas se počelo isticati da pojedinac brže i lakš evidi nova kretanja nego većina. U jednom članku »Komunista« (14. IX 1967.) kaže se da je u časopisima pozitivno ocijenjeno »postojanje stanovišta da član SK ima pravo i posle donošenja odluka da i dalje upozorava na ona svoja mišljenja kojima je ostao u manjini, iako je dužan da izvršava odluku većine«. Govoreći o mišljenjima nekih naših teoretičara da se Savez komunista treba da konstituiru na samoupravnim principima, drug Ba-

¹ Ovaj zahtjev — manje centralizma a više demokracije — samo je u većini slučajeva drugi oblik za zahtjev da pripadnici neke partije što slobodnije izražavaju svoje mišljenje.

² »Rasprave bez uvreda«, »Vjesnik«, 17. 8. 1968, 3.

karić kaže: »Iz toga se izvlači zaključak da u najmanju ruku treba ići na organizaciju prava manjine unutar Saveza komunista...«³ Prijedlog teza o daljnjem razvoju i reorganizaciji Saveza komunista Jugoslavije također spominje ostajanje u manjini. Međutim, dovoljan bi bio samo čehoslovački primjer da skrene pažnju na ovaj problem, jer su oni poslije januara 1968. godine do ulaska trupa Varšavskog pakta u tu zemlju 21. 8. 1968. bili uzor u pogledu procesa demokratizacija u svim organizacijama i organima te zemlje.

Branitelji mišljenja da je manjina često bivala u pravu i da pojedinac često dalje vidi nego većina navode primjere Marxa i Lenjina, koji su ostajali u manjini, ali se ponekad nisu pokoravali mišljenju većine. Međutim, bilo bi odviše pojednostavljeno gledati samo kroz to da li pojedinac najprije uoči rješenje problema jer neprihvaćanje novih ideja ima niz drugih uzroka (u ovom napisu će se kasnije neki od njih navesti), a ne samo nedoraslost većine da bude na nivou ideja pojedinca. Zasad će se samo u vezi s tim postaviti pitanje: kako dokazati tko je taj pojedinac koji dalje vidi od ostalih kad rijetko koji čovjek ne misli o sebi da je ono najbolje što on zastupa te smatra pravilnim i istinitim?

Ovo nameće potrebu da se najprije raspravi što je to fenomen manjine u partiji, jer on, dakako, nije do kraja definiran.⁴ Međutim, ovaj napis nema pretenzija da dade definiciju manjine u partiji, već samo toliko da joj se dadu neka hipotetička određenja koja treba da pomognu razrješavanje problema slobode izražavanja u okvirima demokratskog centralizma.

Manjinom neki smatraju čak i to da članovi partije imaju pravo da u svako vrijeme diskutiraju o tome da li je dobro ono što je zaključilo neko partijsko tijelo. To bi, istina, bio jedan od uzroka nastajanja manjine, ali to još nema oblik manjine, jer naša riječ manjina ne znači pojedinac nego više ljudi.

Ako tako gledamo na manjinu da već samo ostajanje nekih članova u »manjini« u bilo kojoj prilici (pri diskusiji, glasanju) znači manjinu u partiji, onda je ona imanentna samom postojanju svake političke organizacije, jer je nezamisliva organizacija u kojoj bi svi uvijek imali jednako mišljenje.

Prvo pitanje koje se u vezi s pojmom manjine nameće jest to da li je nužno da se određen broj ljudi stalno deklarira kao manjina da bi mogli dobiti takav naziv, epitet. Drugo, da li se onaj broj učesnika nekog partijskog skupa koji pri glasanju ostaje u manjini može nazvati manjinom.

No, nije toliko bitno kakva će se forma i naziv dati ljudima koji se nalaze ili nađu u opoziciji prema većini; mislim da su

³ Dr Vladimir Bakarić, »Savez komunista danas«, »Naše teme«, 1966, 8, str. 1393.

⁴ Nekad je npr. pojam manjine za neke članove Socijaldemokratske partije Rusije značio to da srž partije treba da čini manjina profesionalnih revolucionera, što se smatra jakobinizmom.

bitni njihovi stavovi prema onome što većina zaključuje. Zato je i te kako potrebno da razlike pravimo prema tome kako i zašto pojedinci zauzimaju drukčije stavove i kako se oni (pojedinci) u takvim okolnostima grupiraju.

DVIJE VRSTE MANJINE

Već se iz dosad rečenog nazire da bi shvaćanje manjine trebalo podijeliti u dva dijela: 1) manjina koja se stvara u vezi s nekim problemom o kojem se vodi borba mišljenja ili se o nekom zaključku glasa i (2) manjina koju trajnije sačinjavaju isti ljudi te u više problema i na više skupova zauzimaju jednake stavove.

Polazeći od ove dvije vrste manjina, za prvu manjinu, može se reći (ako se uopće može prihvatiti da je to manjina) da je to ona manjina u kojoj njeni pripadnici unaprijed ne znaju da će biti u sukobu s većinom i s kim će se naći u opoziciji prema toj većini. Upravo je u tome bitna razlika između nje i druge vrste manjine. Dakle, može se reći da su karakteristike navedene, prve »manjine« te da su stavovi njenih pripadnika, uglavnom, posljedica vlastitog uvjerenja da je njihovo mišljenje ispravnije nego mišljenje većine. A samo slučajnim stjecajem okolnosti su se takvi pojedinci našli u situaciji da se slažu u mišljenju. Možda svi pripadnici te »manjine« i nemaju iste razloge zbog kojih se suprotstavljaju većini ali to u ovom slučaju nije bitno: ovdje je važno da to mišljenje nije doneseno u dogovoru i dosluhu sa drugim braniocima isto takvog mišljenja, već da je svaki od njih zauzeo stav uglavnom prema svome uvjerenju i poimanju diskutabilnog i diskutiranog problema.

Što se tiče manjine trajnijeg karaktera, naime one manjine koja dulje egzistira u nekom političkom tijelu kao grupa, ona je mnogo kompleksnija i delikatnija. Prvo što ovu drugu karakterizira kao grupu jest trajnost zajedničkog istupanja. Istomišljenost takve grupe bila bi prva pretpostavka njenog postojanja. A da bi se njeni članovi time mogli razlikovati od drugih članova partije kojoj pripadaju, oni u bitnim pitanjima, u onima zbog kojih su se našli na istoj platformi, ne bi smjeli da se trajnije međusobno mnogo razlikuju. U svakom slučaju, morali bi se toliko razlikovati od ostalih članova njihove partije da se u zauzimanju stavova prepoznaju kao pripadnici spomenute manjine.

Ako je to presudno, nameće se pitanje što ih trajno međusobno povezuje? Da li zaista samo jednaki stavovi i mišljenje? Mislim da ne. Evo zašto.

Normalno je da se ljudi u diskusiji, osobito kad se raspravlja o onim problemima koji još nisu dobili jasne konture, razilaze u mišljenju, te bi i takva grupa (manjina) morala doživjeti to da se njeni pripadnici u tome barem donekle razilaze. Prirodno je to očekivati ako se ima u vidu da je teško naći dva čovjeka koji

u svemu imaju jednako mišljenje. No, nije razlog sumnji samo to. Iskustva, naime, pokazuju da trajnije pripadanje jednoj grupi obavezuje njene branioce na određen način mišljenja, na određene unaprijed zauzete stavove. Kao i članovi svake druge društvene grupe, i pripadnici takve manjine po imanentnim zakonima interpersonalnih odnosa moraju se podvrgavati stanovitim obavezama, koje nameće većina ili najutjecajniji u toj manjini, premda te obaveze nisu ili ne moraju biti javno proklamirane, niti formalno prihvaćene. A već time što se pokoravaju disciplini grupe, grupa de facto dobiva karakteristike druge partije ili barem frakcije. Tada se zanemaruju interesi partije kojoj ta manjina pripada a zastupaju se interesi manjine ili svoji vlastiti.⁵

PRINCIPI I MOGUĆNOSTI DEMOKRATSKOG CENTRALIZMA

Problem manjine u partijama nameće još jedno pitanje, naime ne nalazi li se pojam manjine u nepomirljivoj suprotnosti sa demokratskim centralizmom. Ovdje je, naime, važno da li se ta dva pojma međusobno potpuno isključuju ili se u nekim vidovima mogu poklapati ili tolerirati; da li suprotnosti između njih mogu biti samo dijalektičke prirode? A da bismo ovu misao mogli dalje razvijati, potrebno je vidjeti da li se ta dva stava mogu pomiriti, odnosno pronaći mogućnosti njihova koegzistiranja. Zato je najprije potrebno podsjetiti na osnovne principe demokratskog centralizma te pokazati mogućnosti i primjere njegova izopčavanja.

Pod pojmom demokratski centralizam podrazumijeva se, najjednostavnije rečeno, da svaki član ima pravo iznositi i davati svoje mišljenje na partijskim skupovima i diskusijama o načelima, principima, odlukama zaključcima te da je borba mišljenja osnov dobrog rješenja problema. Ali, kad se već jedanput usvoje spomenuti pojmovi, stavovi, obaveza je svakog člana da ih prihvaća i izvršava.

Takvi i slični organizacioni principi, principi su mnogih partija, osobito komunističkih. Političari ih obično tumače tako da su oni samim tim što su deklarativno prihvaćeni postali i stvarnost. Međutim, iskustvo pokazuje da samo prihvaćanje načela nije garancija da će se donosioci i protagonisti načela i zaključaka njih i pridržavati i izvršavati ih. No, valja odmah naglasiti da sam princip, tj. demokratski centralizam nije kriv što je to tako, već su krivi ljudi koji ga pogrešno primjenjuju i tako ga kompromitirali i kompromitiraju. Dobro je poznato da je u prošlosti bilo bezbroj primjera obrnutih od onoga što se proklamiralo, osobito u onim partijama koje su na vlasti. U većine njih se demokratski centralizam izrođavao u to da se samo glasanjem potvrdi ono što

⁵ »Ponašanje manjine pokazivalo je da kod nje sve više uzimaju maha elementi koji su najmanje postojani i koji najmanje cijene partiju.« (V. I. Lenjin, »Korak naprijed dva koraka nazad«, »Kultura«, Zagreb, 1947, str. 147.)

meno u ime demokratskog centralizma trazi od članova partije 159
tije da se pokoravaju »demokratski« donesenim zaključcima. Do-
bro je poznato da je takva metoda pod Staljinovim despotizmom
poprimila zastrašujuće razmjere i oblike.

Već iz dosad rečenoga može se zaključiti da sam demokratski
centralizam nije nikakva garancija idealnih odnosa i organizacije
neke partije isto tako kao što to nije i ne bi bilo kad bi se tole-
rirale stalne manjine u partiji kao što ne bi bilo ni to kad bi se
dopustilo da se svagdje i na svakome mjestou i o svakoj odluci
diskutira.

Što se tiče demokratskog centralizma, iskustvo pokazuje da je
za svaku partiju opasno ako ga shvati dogmatski i bukvalno,
naime u tome smislu da jedinstveno prihvatanje načela i odluka
znači jedinstvo i snagu, te da se jedino tako mogu donijeti pravil-
na načela, osobito u našim danima kad partije na osnovi diskusije
u okviru demokratskog centralizma donose sasvim suprotna načel-
la, koja se propagiraju i svim ostalim partijama nameću kao pos-
ljednje dostignuće dijalektičkog mišljenja. Empirija nam poka-
zuje da je nemoguće bilo koje organizacione principe provesti u
život u njihovim idealnim oblicima, upozorava nas ona da se klo-
nemo shvaćanja da su za partiju neki organizacioni oblici i načel-
a potpuno štetni, a drugi samo korisni. Život, naprotiv, pokazuje
da svaki princip, stav, način rješavanja problema ima svoje dobre
i loše strane i osobine. Zato od demokratskog centralizma ne treba
očekivati, premda ga prihvaćamo kao organizaciono načelo, da
će se kroza nj problemi rješavati bez teškoća i protivvrječnosti, pa
ni onda kad se većina rukovodstva i članstva partije iskreno bori
i zalaže da ga dosljedno primjenjuje, pa ni tamo gdje on nije
paravan za prikrivanje nametanja volje pojedinaca i grupa.

Tako idealno provođenje nekog principa nemoguće je i zato
što ljudska htijenja i slabosti, interesi itd. podrivaju svaki prin-
cip, odnosno onemogućuju njegovo primjenjivanje onako kako
je deklariran. Zato je i princip demokratskog centralizma uvi-
jek u opasnosti da se deformira, odnosno da se pod plaštem tog
načela i dalje mogu nametati pojedincima i većini članstva i ono
što nije u duhu toga načela⁶ i ostalih principa partije, već rezultat
interesa i sukoba određenih grupa (obično vladajućih) ili ne-
moći da se savladaju nagomilani problemi. U novije vrijeme naj-
eklatantniji primjer za to jest onaj koji se zbio u vezi sa invazijom
Čehoslovačke. Koliko je poznato, cijeli Centralni komitet KPSS,
osim nekoliko, glasao je na aprilskoj sjednici 1968. godine da trupe
Varšavskog pakta uđu u Čehoslovačku. Međutim, mnoge partije
i ličnosti koje su privržene socijalističkim idejama okarakterizirale
su to kao kardinalnu historijsku pogrešku, što ona i jest. Među-

⁶ Međunarodni komunistički pokret pun je primjera da je demokrat-
ski centralizam više pokazao centralističke nego demokratske osobine i da
je provođenje ovog načela nailazilo na brojne teškoće.

tim, po dosljedno-formalističkom shvaćanju demokratskog centralizma i oni pojedinci koji na spomenutoj sjednici nisu glasali za tu odluku, nikad više ne bi imali pravo da postavljaju pitanje koliko je takva odluka bila opravdana, niti bi smjela zahtijevati da se preispita objektivnost i opravdanost takve odluke. Naime, ta manjina ni kasnije pošto je usvojen zaključak ne bi smjela i imala što reći, tj. boriti se da se stav prema toj zemlji izmijeni. Evo i primjer iz suvremene prakse KP Francuske. Roger Garaudy, marksistički teoretičar i član najvišeg tijela te partije, često se nalazi u opoziciji prema zaključcima i stavovima Centralnog komiteta te Partije. Prema bukvalnom shvaćanju demokratskog centralizma morao bi da bude isključen iz te Partije. No, njegova kritika — koja, istina, ne mora u svemu biti pravilna — i te kako je, mislim, potrebna za razgibavanje okoštalogi misli i akcija u KP Francuske, čiji neki uzroci vjerojatno vuku korijen još iz doba sabotiranja obrane domovine 1940, što je opet činjeno zbog krute međupartijske discipline u Kominterni pod pokroviteljstvom Staljina, tj. jednostranog shvaćanja demokratskog centralizma.

DOMETI DISKUSIJA NA SKUPOVIMA

Teško je i zamisliti da bi se nešto tako dobro moglo koncipirati i zaključiti da poslije donošenja odluka ne bi bila potrebna konfrontacija mišljenja. Jer, iskustva pokazuju da je borba mišljenja često ispod nivoa koji zahtijeva neka materija. Zbog toga se nameće potreba da se ukratko iznesu uzroci zbog kojih se dobivaju takvi rezultati diskusija.

Rašireno je mišljenje da takav demokratski oblik, tj. donošenje odluka na bazi borbe mišljenja na skupovima, daje najbolja rješenja, odnosno da su diskusija i zaključci »paralelogram sila« (kako je to rekao Engels), kojima su razna mišljenja komponente a zaključak rezultanta. Život, međutim, pokazuje da to najčešće nije tako. Jer, kad bi diskusija zaista bila tako efikasna, onda se ne bi tako sporo išlo u prihvaćanju dobrih rješenja, kao što se to ide u mnogim partijama, onda se ni u drugim političkim tijelima ne bi događalo da jedan društveni problem godinama ne uspijeva da se pravilno ocijeni, da, pa i onda kad nije tako kompliciran, tek što se donese (»poslije iscrpnih diskusija i razmjena mišljenja«) bude odbačen ili korigiran (jer se veoma brzo mnoge odluke pokazuju kao neadekvatne potrebama života).

Ako se uzroci ne nalaze samo u tome što svi učesnici ne poznaju diskutabilni problem onoliko koliko je to potrebno, onda ovo pitanje zahtijeva da se, barem ukratko, navedu neki uzroci zbog kojih je to tako, koji su uglavnom rezultat ljudskih slabosti i nesavršenosti. (A ako je čovjek nesavršen, onda »unaprijed za sve ljudske ustanove znamo da su nesavršene«, K. Marx.) Evo ukratko nekih primjera.

Na partijskim — i ne samo na partijskim — skupovima (konferencije, kongresi itd.) u datome momentu uvijek dominiraju određena shvaćanja i gledanja na životne probleme. U partijama u kojima su demokratski odnosi potisnuti i u krizi slobodno iznošenje mišljenja gotovo je nemoguće, a diskusija se svodi na to da se kao ispravna veličaju i potvrđuju ona mišljenja koja su postala vladajuća, ili se diskutira u okvirima koja daju i dopuštaju takva mišljenja. Sto je na skupovima atmosfera neuralgičnija, to se problemi gledaju više crno-bijelim tonovima, odnosno to se više oni prikazuju u idealiziranom i iskrivljenom vidu; izbjegavaju se alternative, prihvaćaju se jednostrana mišljenja, zabašuruju i izostavljaju mnogi problemi. Tako se mišljenja sudionika prividno približavaju, »jedinственost« se »potpuno« manifestira te jedno mišljenje potiskuje sva ostala, zbog čega se gubi svaka kritička riječ i analitički pristup problemima. I, umjesto da se kroz borbu mišljenja kreće raznim pravcima u otkrivanju uzroka problemima, ide se ravno po »utrtom« i »poznatom« liniji općih i priznatih postavki uz »revolucionarno« utrkivanje u hvaljenju vladajućih mišljenja i u osudi onih koji su se drznuli da taj mir i harmoniju poremete. To u nekim partijama (sjetimo se kako je to bilo za Staljina u SKPB-u) poprima takve oblike netrpeljivosti te ono što je u normalno vrijeme najbezazlenije »devijantno« mišljenje to je u momentima krize neke partije »velika opasnost« za političku orijentaciju u organizaciji te za sam sistem tamo gdje je partija na vlasti.⁷

PRIHVAĆANJE NOVIH MISLI

Dakle, nove misli se teško prihvaćaju, a uzroka za to ima više. Jedan od njih je i taj da nove misli nikad nisu tako »jasne« kao one koje dulje traju pa su dobro poznate. Međutim, nije samo stvar u tome da je nemoguće nove ideje i misli učiniti takvima da na skupovima i odmah svima bude jasne. Uzroci su, kako će se vidjeti, i u drugim faktorima. Pogledajmo ih!

U praksi se često događa da se ljudi — unaprijed ili u toku debate — opredjeljuju za ono što smatraju dominirajućim mišljenjem, mišljenjem za koji ljudi pretpostavljaju ili vide da će dobiti većinu. Dalje, većina sudionika skupova i kad ima drugačiji stav od onoga mišljenja koji momentalno ima većinu neće da ga iznose. Jedni zato što se ne osjećaju dovoljno smjeli da podnesu psihološki pritisak i atmosferu na nekom skupu te pritisak vladajućeg mišljenja (to većina pojedinaca osjeća kad dođe u situaciju da mora govoriti pred većim brojem ljudi). Neki pak neće

⁷ Za neko mišljenje koje je u našoj zemlji već davno prihvaćeno kao pravilno, npr. da kolektivizacija sela ne mora da ide paralelno s podružtvljavanjem u industriji. Međutim, u Sovjetskom Savezu bi se za takvo mišljenje prije tri decenija išlo u logor, a ni danas se zbog toga tamo čovjek ne bi dobro proveo.

da se suprostave zato što se boje da im može biti ugroženo napredovanje i karijera ako se budu suviše istrčavali novim mišljenjima, obrazovanje i stručnost mnog eljude koji nemaju dovoljne nikakve svrhe ni smisla suprotstavljati se jer takvo protivljenje pojedinaca većini i tako, smatraju oni, neće dati nikakve rezultate. Zato se često mogu sresti ljudi koji u neslužbenom razgovoru imaju jedno mišljenje, a na skupovtma zastupaju drugo, ili mehanički glasaju za mišljenje koje takvi ne smatraju pravilnim.⁸ Također postoji dosta ustaljeno mišljenje da će i tako biti prihvateno ono što rukovodioci predlažu, što također ometa usvajanje novih i drukčijih ideja. Što se tiče utjecaja znanja, školska sprema, obrazovanja i stručnost mnoge ljude koji nemaju dovoljno obrazovanja onemogućuje sumnja u to da bi oni mogli predložiti nešto što bi eventualno bilo bolje no što su stručniji i obrazovaniji rekli te se zbog toga priklanjaju jačim i obrazovanijim, ili, što je znatno rjeđe, zbog takvog osjećanja oponiraju školovanjima.

U većini takvih situacija veoma je važan stav visokih rukovodilaca: ako su oni na takvim skupovima jedinstveni, teško će doći do veće konfrontacije mišljenja. A rukovodioci u većini slučajeva (to je općepoznata praksa) zbog jedinstva u partiji, »Mira u kući«, niza obzira, taktičkih poteza, nepoznavanja odnosa snaga i mišljenja u redovima partije na takvim skupovima zabašuruju baš ona najteža razmimoilaženja, a naglašavajući jedinstvenost,

⁸ Istina, svi primjeri koji će u ovoj fusnoti biti navedeni nisu s partijskih skupova. Međutim, navodim i takve zato što smatram da to nije presudno. Naime, ponašanje ljudi ne ovisi toliko o tome na kom skupu govore, glasaju itd. već kako se u raznim okolnostima koji su gore navedeni na skupovima ponašaju. Uz to, ti isti ljudi su se slučajno našli na nekim drugim skupovima, odnosno u nekim drugim organima, a ne na nekom partijskom skupu. Pogledajmo te primjere.

Povodom sukoba između predsjednika Skupštine općine Kraljevo i sekretara Općinskog komiteta te općine usprkos svim greškama i »očevidne nesavršenosti rada Skupštine«, odbornici predsjedniku skupštine, povodom glasanja o njegovom povjerenju, osim jednog uzdržanog glasa izglasavaju povjerenje. Međutim, u Općinskom komitetu svi članovi Komiteta (osim pet za posljednju opomenu a jedan za opomenu) glasaju za isključenje predsjednika općine iz Saveza komunista. Poslije toga, u Osnovnoj organizaciji Saveza komunista, kojoj pripada spomenuti predsjednik, apsolutna većina (42) člana organizacije odbacuje odluku Komiteta (»Sukobi u ime građana«, NIN, 21. 7. 1968, 6). U Skupštini općine Niš kandidat za predsjednika Skupštine, kojeg su favorizirale društveno-političke organizacije, na sjednici Skupštine predložio je u ime sedamdeset odbornika Međutim, na glasanju je dobio samo četrdeset i jedan glas (»Predsjednik poslije četvrtog glasanja«, »Borba«, 9. 5. 1967, 4). Grupa poslanika Skupštine SR Srbije u kuloarima te Skupštine čestitala je R. Crnovršaninu iz Novog Pazara na njegovim smjelim istupima i prijedlozima u skupštini. Međutim, kad su ti prijedlozi stavljeni na glasanje spomenuti poslanici nisu glasali za njih (»Formalistički odgovori na poslanička pitanja«, »Borba«, 12. XII 1966, str. 5). U Duhanskom kombinatu Smederevo kandidat za generalnog direktora odbijen je na organu upravljanja sa 18:6 glasova. Ali, kad je Kadrovska komisija Kombinata ponovo bez protukandidata predložila odbijenog druga bio je očevidan pritisak te je prijedlog prihvaćen sa svega nekoliko glasova protiv (»Maratonska procedura od natječaja do izbora«, »Borba«, 16. 8. 1966, 5). U Ljubiji su odluku o izgradnji vila za rukovodioce rudnika (koji su

te takve sukobe iz navedenih razloga ne pokreću ni drugi delegati, učesnici skupova i onda kad su s tim problemima dobro upoznati. Vrijeme je također jedan od činilaca da se na skupovima ne dođe do najboljih rješenja. Naime, da bi se neko mišljenje jasno izložilo i obranilo, treba vremena čak i za objašnjenje najmanjih problema na običnim sastancima, a kamoli za principijelna i velika teoretska pitanja. Međutim, diskutant na većini skupova, osobito na velikim ima određeno vrijeme za diskusiju (desetak minuta) u kojemu mora da izloži svoje misli.

Već je Lenjin osjetio opasnost od navedenih uzroka jednostranog prihvatanja i donošenja odluka. Zato nije bio zadovoljan pobjedom većine ni onda kad je i on njoj pripadao, već je, ako je onih koji su ostali u manjini bio znatniji broj, inzistirao da nova komisija, u koju je predlagao i predstavnike manjine, ako je to ikako moguće sastavi takve prijedloge koji će biti prihvatljiviji i za grupu koja je prethodno ostala u manjini.

Smatram da nabrojena ponašanja dovoljno uvjerljivo govore da najbolja rješenja nisu rezultat onakvih sukobljavanja mišljenja kakva poznajemo sa partijskih skupova. A da su diskusije baš takve, nije nikakva slučajnost, već rezultat određenih društvenih zakona koji djeluju i utječu na kretanje stavova izvan i prije takvih skupova. Iskustvo to u bezbroj primjera pokazuje. Od njih su nam najbliži i najeklatantniji suvremena rehabilitacija stalji-

imali stanove ili svoje kuće) samoupravni organi javno izglasali, a kasnije su najveći kritičari tih privilegija bili baš oni koji su ih izglasali («Privilegije na vagi», «Borba», 19. 9. 1966, 5.). U podsusedskom «Jugorapidu» Partijska komisija Osnovne organizacije SK je utvrdila da su sve optužbe koje se odnose na rukovodioce toga poduzeća (zbog toga što su sprečavali raspodjelu prema rezultatima rada, zato što je u 1965. plan podbačen za 19%, zato što škarta ima za 39% više a zalihe porasle za 45%) uglavnom tačne i da se ti ljudi koji su krivi za loše poslovanje isključe iz Saveza komunista (šefa kadrovske službe, nabave, kontrolne službe). No, nakon nekoliko sastanaka Osnovna organizacija SK odlučila je da sve optužene kazni samo opomenom («Zašto jednako — radio mnogo ili malo», «Vjesnik», 29. 9. 1966, 2). Na sastanku svih članova SK Pamučne industrije «Đuro Salaj» u Mostaru šutjelo se premda je sazvan i zato da se raspravlja o situaciji u kojoj se nalaze mostarski tekstilci. Mnogima je bilo poznato da su učestale reklamacije kupaca, da zalihe rastu itd., ali nisu uzimali riječ («I šutnja nešto govori», «Borba», 28. 9. 1967). Često govorimo o pasivnosti komunista i o šutnji. Komunisti šute i slušaju neprincipijelne diskusije, ne reaguju na demagogiju, šute kad neformalne grupe guraju svoje ljude za poslanike i odbornike («Komunisti šute», «Borba», 22. 2. 1967, 2).

Uzmimo primjer Čehoslovačke. U doba informbirovske čistke u toj zemlji K. Gottwald je na Zemaljskoj konferenciji Partije izvjestio da je iz komiteta, partijskih organizacija, radnih organizacija itd. stiglo preko 14.400 rezolucija u kojima članovi Partije i radni ljudi traže «neposredno kažnjavanje antidržavnih centara» (misli se na druga Slanskoga i druge uhapšene rukovodioce i kadrove Partije). («Bio sam vjeran Staljinu», «Borba», 6. 6. 1968, 4). Sve je to osuđeno kao velika historijska greška. A sad ponovo partijske organizacije i komunisti šalju rezolucije i pisma sa sastanaka u kojima podržavaju osudu stavova prošlogodišnjeg rukovodstva Partije prema ulasku trupa Varšavskog pakta. Zar ovdje nije očito što može značiti mišljenje i stav pojedinog člana partije u njenim organizacijama i na njenim skupovima.

nizma u Sovjetskom Savezu i provođenje kulturne revolucije u Kini. Dok će prvi slučaj, ako se unutrašnje snage ne poremete pa prema tome i tendencije, vjerojatno biti potvrđene na idućem kongresu KPSS, drugi kurs je ove godine kao jedino pravilna politika prihvaćen na Devetom kongresu KP Kine.

Iz dosad rečenog može se izvesti zaključak da se teško može prihvatiti mišljenje da se poslije podnesenih odluka nema što diskutirati.

NEGATIVNA STRANA DISKUSIJE POST FESTUM

Međutim, bilo bi odviše pojednostavljeno rezoniranje kad bi se tvrdilo da je svaka diskusija post festum, odnosno poslije donesenih odluka korisna i potrebna. Naprotiv, ona u nizu slučajeva može biti štetna i onemogućavati ili usporavati akciju. Jer, odstupanje od principa i osnovnih načela koji su već jednom doneseni može kod jednog dijela članstva, osobito manje obrazovanog, prouzrokovati zbrku i nesnalazjenje, a permanentne diskusije pružaju mogućnost anarhistima i svima onima koji se pod svaku cijenu žele istaći da zamućuju već davno jasne i raščišćene stvari.⁹ Ali, ne smije se izgubiti iz vida ni to da partiju koju podržava velik broj članstva, čiji su programi i praksa prihvatljiviji za veći dio članstva i stanovništva ne može je razbiti ni negativna strana diskusije i slobodnog izražavanja mišljenja premda to može da je potresa i izaziva stanovite krize. A vrijednost koju sloboda diskusije donosi uvijek je, može se reći, veća od njene negativne strane. To se može vidjeti i iz Lenjinovih mišljenja o tome problemu.¹⁰

Budući da su iskustva partija u tom pogledu različita, naime da je borba mišljenja u nekim partijama odvela u frakcionaštvo,¹¹ potrebno je, koliko to prostor dopušta, to još malo rasvijetliti.

⁹ Lenjin već 1904. upozorava: »... Svako malo neslaganje može postati veliko ako se na njemu insistira, ako se ono ističe u prvi plan, ako se počnu iznalaziti svi korijeni i sve grane tog neslaganja. Svako malo neslaganje može dobiti ogromno značenje ako ono posluži kao polazna točka zaokreta k izvjesnim pogrešnim shvaćanjima i ako se ta pogrešna shvaćanja spoje poradi novih i daljih razmimoilaženja s anarhističkim postupcima koji dovode partiju do rascepa.« (Korak naprijed dva koraka nazad«, Zagreb 1949, str. 53). Govoreći o našim iskustvima, drug Mika Tripalo neke članove našeg Saveza komunista ovako karakterizira: »... I ako hoće da drže vlast onda im ta tumačenja oko demokratskog centralizma služe da bi opravdali svoj stav. Jer, ako imaju većinu za sebe, onda je demokratski centralizam potreban, a ako je nemaju, onda kažu da je Lenjin bio jedanput u manjini pa se obratio radnicima da dobije podršku; drugi put kažu da SK nije imao pravo da tu odluku donosi...« (»Težište SK u radnoj organizaciji ali ne zatvoreno«, »Vjesnik«, 18. 6. 1967, 6).

¹⁰ »... samo kratkovidni ljudi mogu smatrati da su frakcijski sporovi i strogo razlikovanje nijansa neblagovremeni ili izlišni. Od učvršćenja ove ili one nijanse može zavisiti budućnost ruske socijaldemokracije za mnogo i mnogo godina.« (V. I. Lenjin, »Šta da se radi«, str. 243.)

POLOŽAJ I ULOGA RUKOVODILACA U PARTIJI

Već je naprijed nabačeno da rukovodiocima njihov položaj nateruje da često ne zauzmu onakve stavove kakve nameće naučna istina, već onakve kakve nameću unutrašnji, interpersonalni i društveno-politički odnosi. No to ne znači da se oni mogu ponašati kako hoće već, obratno moraju i te kako voditi računa što i kako čine i što izjavljuju, tj. moraju biti mnogo odgovorniji od običnoga člana određene partije, jer izjave rukovodilaca okolina sasvim drukčije uvažava, prima i cijeni no što to čini kad je riječ o »običnom« čovjeku.

Budući da je to naprosto zakonitost, može se reći da to nameće određene sociološke implikacije i zaključke o ulozi i odgovornosti političkih rukovodilaca. Iz historije partija dobro je poznato da su neslaganja u njihovim rukovodstvima partijama donosila najviše štete,¹² da su naime izazivala frakcionaške borbe i cijepanje partija.

Te činjenice nameću rukovodiocima partija da se mnogo strože ponašaju no što se dopušta običnom članu partije. Naime, visoki partijski rukovodioci moraju da se strože pridržavaju donesenih odluka nego obično partijsko članstvo,¹³ da discipliniranije prihvaćaju odluke, da u tom pogledu ne budu u koliziji sa onim što izjavljuju, već da jedinstveno istupaju i provode zaključke. Ako se tako ne događa već se prikazuje prividno jedinstvo rukovodstva, onda miniranje demokratskog centralizma dolazi iz vrha. A izigravanje tog organizacionog principa nije teško, jer postoji bezbroj mogućnosti za opravdanje zbog čega se netko striktno ne pridržava zaključaka i načela.

¹¹ Jedna definicija frakcionaštva glasi: ». . . Frakcionaštvo znači po svojoj formi suprotstavljanje većini s pozicija koja a priori isključuje argumentaciju s kojom se ova služi i predstavlja, po svom karakteru, sa stanovišta društvenog razvoja nekonstitutivno djelovanje.« (A, Dujić, »Lenjin-

¹² U Sovjetskom Savezu u doba revolucije i u periodu poslije oktobarske revolucije (do 1929.) bilo je mnogo frakcija, koje su se sastojale uglavnom od rukovodećih kadrova Partije Boljševika (»Desetorica« na čelu sa Lenjinom, Buferna grupa na čelu sa Buharinom, »Demokratski centralizam«, Radnička opozicija na čelu sa Tomskim, platforma Trockoga itd.). One su dobivale sad manje a sad više pristalica. Toliko su se međusobno trvile i destimulirale neposrednu aktivnost na izgradnji privrede, sovjetske vlasti itd. da se nisu uogle ozbiljno baviti državnim poslovima jer su se umarale međusobnim razračunavanjem. To je i Lenjina veoma umaralo i ozlojeđivalo da je jedanput rezignirano izjavio: »Što se mene tiče, to mi je dozlogrdilo i ja bih se s najvećim zadovoljstvom udaljio od toga, bez obzira na bolest, i spreman sam da odem gde bilo.« (Dela, knj. 14, str. 172.)

¹³ Homansova hipoteza glasi: »Ukoliko je viši rang kojeg netko zauzima u jednoj grupi, utoliko više njegove djelatnosti moraju biti u skladu s normama grupe kojoj pripadaju.« (Mihajlo Đurić, »Problemi sociološkog metoda«, Beograd, 1962, str. 194.)

rukovodstava koji su držali u ruci opasnost za demokrat-
 Zar iz rečenoga ne proizlazi da partijski rukovodioci imaju
 mnogo manje slobode u diskutiranju o tome da li je pravilno ono
 što je usvojeno.

Zbog takve pozicije, oni bi, dakle, morali biti ti koji treba
 da se ponašaju i rade u skladu s principima, zaključcima i odlu-
 kama; da ih provode u život, tj. da budu izvršioци onoga što na-
 meću takve odluke. Stoga bi oni više morali pratiti reagiranja i
 mišljenja članstva te kretanje ideja i teoretskih rasprava, nego
 da ih sami nameću. U skladu s tim i njihovi referati koje podnose
 na partijskim skupovima morali bi se razlikovati od izlaganja
 ostalih članova. Naime, ona bi morala biti više koordinatorsk
 informativna (informiranje članstva o idejnim kretanjima u
 tiji) nego naglašeno zagovaranje određenih stavova, koncepc
 apodiktičke tvrdnje. A budući da gotovo ni u jednoj partij
 takva praksa, glavni izvršioци demokratskog centralizma mog
 a i jesu baš najviše oni koji se deklarativno za njega najčeš
 lažu, tj. najviši rukovodioci partije.

Demokratski se centralizam tako svede ili na to da prav
 donošenje odluka ima nekoliko ljudi koji dominiraju ili pak samo
 jedan čovjek, kako je to bilo u Sovjetskom Savezu dok je Staljin
 vladao partijom a i u nizu drugih zemalja, ili pak na to koja će
 od grupa u rukovodstvu uspjeti da za svoje koncepcije pridobije
 veći broj članstva. Anarhoidne situacije, naime situacije gdje nema
 partijske discipline stoga mogu biti isto toliko štetne koliko i des-
 potizam jednog jedinog čovjeka jer u takvim situacijama opet
 najbolje mogu da prođu najutjecajniji¹⁴ ili pak može dovesti do
 raspadanja organizacije.¹⁵ Međutim, valja još jedanput istaći da
 ni jedna partija do sada nije mogla stvoriti takvu organizaciju u
 kojoj bi se samo kroz pokoravanje određenoj disciplini mogli
 jedinstveno reagirati, djelovati i nastupati. Novija historija je pun

¹⁴ Jedan od uzroka koji su omogućili Staljinu da zavede ličnu dikt
 turu jesu baš trvenja u rukovodstvu Partije, jer zbog toga Centralni komit
 Partije nije 1925. mogao da se odluči na to da Staljin smjeni s položaja
 generalnog sekretara Partije premda je to razmatrano u skladu sa Len
 novim zahtjevom kojeg je on dao u svojem Testamentu, gdje je naime traž
 smjenjivanje Staljina sa najvišeg položaja u Partiji zbog njegove desp
 ske prirode. Komitet se tada nije na to odlučio zato što je Staljin bran
 Lenjinovu liniju u Centralnom komitetu, a kasnije to ni jedan komitet v
 nije mogao učiniti.

¹⁵ Na žalost, ovo nemaju u vidu neki naši teoretičari koji zastup
 mišljenje da organizacioni oblik našeg Saveza komunista treba postaviti
 princip samoupravljanja. Iz ovog napisa je mislim, dovoljno jasno vidlj
 da se ne mogu prihvatiti takve analogije kao što je ova: „... Bio etati
 pa je partija bila etatistička, sad je samoupravljanje pa partija treba
 bude samoupravna.« Takve analogije treba odbaciti jer nisu zasnovane
 naučnom (kao uostalom većina analogija), dijalektičkom, uzročno-po
 dičnom tretiranju problema, već na želji da se problemi idealno riješe,
 je opasnost za svaku nauku.

to dolazilo od pojedinaca, osobito od onih pojedinaca koji nisu ni na kakvim rukovodećim položajima u partiji, tj. od običnih članova partije.

IDEALNA ILI OBJEKTIVNO MOGUĆA RJEŠENJA

Površno gledajući, iz prethodnog pasusa moglo bi se zaključiti da potreba discipliniranog i jedinstvenog nastupanja neke partije i njenih akcija odbacuju svaku mogućnost neslaganja s onim što je već doneseno i zaključeno. Međutim, iz onoga što je ovdje od početka rečeno može se izvući drugačiji zaključak. To nameće da se opširnije obrazloži uloga manjine i slobode iznošenja mišljenja u okviru demokratskog centralizma, a da istovremeno on ne bi ne samo bio okrnjen nego da taj princip ne bi davao suprotne efekte.

Ako pođemo od toga da je manjina ono što smo naprijed stavili pod broj dva, naime da je manjina skupina ljudi koji se trajno preko svojih stavova međusobno povezuju, i ako se držimo principa i mišljenja da je višepartijski sistem neprihvatljiv za socijalističke zemlje, onda se takva manjina u partijama tih zemalja ne bi mogla tolerirati, osobito se ne bi mogla (što se može izvesti iz naprijed rečenoga o specifičnim okolnostima u kojima se nalaze rukovodioci partije) dopustiti manjina koja bi se sastojala od viših rukovodilaca partije, jer manjine (da ponovim) također nameću uniformirano mišljenje, pristranost i neobjektivnost, naime, kao što se to čini u mnogim partijama i u manjinama se vrši pritisak na mišljenje svojih pripadnika. A što su sukobi između manjina i grupa veći, to je u takvoj situaciji manja sloboda pojedinca da izrazi svoje vlastito mišljenje. U takvoj atmosferi izglasavanje odluka bit će rezultat odnosa snaga među grupama, a ne plod konfrontiranja stavova i kroz diskusiju iskristaliziranog mišljenja.

Dakle što se tiče postojanja manjine u partiji, može se zaključiti iz naprijed izloženoga da se ona ne može tolerirati ako se u partiji hoće imati potreban stupanj jedinstva mišljenja. Iz tih razloga ne mogu se prihvatiti takva shvaćanja manjina u partiji kako je bilo predviđeno u naprijed citiranome dijelu Nacrta statuta Komunističke partije Čehoslovačke (prema kojem bi manjina — kao grupa a ne pojedinac — imala pravo zahtijevati da se njeni stavovi — kad ona to zatraži — ponovo procjenjuju), jer bi to značilo vječitu frakcionašku borbu. To pravo slobode govora i pisanja o načelima te njihove kritike i poslije njihova donošenja mogu imati članovi kao pojedinci.

Težina ove misli traži šira objašnjenja. Zato ih pogledajmo!

Ako zaključimo da se o odlukama, načelima itd. poslije njihova donošenja ne može diskutirati, naime da to ne mogu ni članovi kao pojedinci, onda to znači da »obični« član partije i nema potpune mogućnosti da izrazi svoje vlastito mišljenje, jer se na ve-

likim partijskim skupovima zbog razloga koji su naprijed navedeni uglavnom usvajaju već određena mišljenja. A budući da takva zabrana znači da nitko od članova do slijedećeg skupa (kongresa npr.) na kome se može diskutirati o prethodno donesenim odlukama i na kome se mogu donijeti druge odluke, nema pravo mijenjati ih to znači da se za idući partijski skup ne mogu činiti nikakve teoretske pripreme jer bi se time kršila odluka predašnjeg skupa. Međutim, kako se pripreme ipak moraju vršiti, jer bez toga kongres ili neki sličan skup ne bi mogao da se uspješno održi, nekome se mora dati pravo da raspravlja o vrijednosti na prethodnom skupu donesenih odluka i da predloži izmjenu dotadašnjih odluka, programa itd. No, time se odmah prizna da postoje ljudi koji u organizaciji uživaju privilegije u tom smislu da se ne moraju pridržavati prethodnih zaključaka. U praksi je to tako da njih prećutno imaju visoki partijski rukovodioci, koji, kako je već naprijed rečeno, to ne bi smjeli imati. Uz to, rukovodioci moraju da između dva skupa odluke primjenjuju u praksi, što im opet daje mogućnost da o njima raspravljaju, prilagođuju ih i na razne načine tumače. To znači da kršioci odluka, statuta itd. baš visoki partijski rukovodioci. Stoga se to pravo ne da i »običnim« članovima kao pojedinci, onda se članstvo dijeli na one privilegirane koji imaju pravo diskutirati, kritizirati i mijenjaju odluke kad hoće i na »dolje«, koji mogu da samo prihvaćaju odluke onih »gore« i da, kad im to statut dopušta, diskutiraju u tom smislu da bi dokazali da »gore« donesene odluke prihvaćaju ili da daju kakve manje značajne prijedloge za dopunu onoga što je »gore« zaključeno. Dalje, valja imati na umu da su načela, programi itd. toliko uopćeni te ne mogu dati konkretna objašnjenja, već opće formulacije koje se u praksi obično tumače prema tome kako kome odgovara, što opet rukovodiocima daje mogućnosti da se ne pridržavaju zaključenoga. Negativna strana nedopuštanja diskusije pošto se odluka donese jest i ta što se o zabranjenome izmjenjuju mišljenja u povjerljivim krugovima, diskutira u četiri oka. Time se razvija hipokrizija. Naime, onda članstvo za sastanke ima jedno, a za sebe drugo mišljenje. A pomanjkanje otvorenih rasprava i borbi mišljenja oko načela i praktičnih rješenja dovodi do neiskrenog prihvaćanja svega onoga što rukovodstvo nameće, a što kasnije ostaje neizvršeno. Tako se stvara lažno jedinstvo.¹⁶

Pravo na diskusiju i kritiku zahtijevaju i principi dijalektike, jer je naime nemoguće predvidjeti kakvi će sve činioци u budućem kretanju imati utjecaja, odnosno djelovati u tome kretanju na njegov ishod. A koliko su načela i principi ispravni, može se znati

¹⁶ Evo mišljenja jednog našeg partijskog rukovodioca o tome kako to kod nas u praksi izgleda: »Tip punog jedinstva o svim pitanjima koji se nastojao dugo održati prikrivao je mnogo šta i štetno je djelovao i na samu akcionu sposobnost Saveza. Zahvaljujući tome, često smo bili jedinstveni na sastancima, a najjedinstveni u akciji.« (Marinko Grujić, »O nekim aspektima reforme Saveza komunista«, »Naše teme«, 1967, 1, 39—45.)

samo tako ako se to kretanje kritički prati i teorije uspoređuju sa praksom te ako kroz argumentirane rasprave sazrijevaju gledanja na mnoge probleme. To znači da se i programska načela moraju podvrgavati kritici, odnosno provjeravati u praksi jer se načela mnogih partija razilaze sa životom zato što su ona, u većini slučajeva, idealnija nego život i što revolucionarnost u partiji i društvu opada ili se razvija. A ako nema takvih procesa sazrijevanja pogleda na život i borbe za one stavove od kojih se odstupa i kad su ispravni (npr. iz govora rukovodilaca KPSS poslije okupacije Čehoslovačke mogao se zazapaziti napad na robnu proizvodnju, što je jasan znak ponovnog odstupanja od nje), sve te promjene u društvu i partiji mimoći će i programska načela i djelovanje partije a bit će pojednostavljeno tretiranje i smatrano da je jedino ispravan pristup životu onaj koji je sublimiran u programima.

Na osnovi naprijed rečenoga o diskusiji i kritici poslije donesenih odluka da je davanje takvih prava članovima kao pojedincima ne samo moguće nego i potrebno, jer samo diskusija dolje među članstvom koja nije odozgo nametnuta može pokazati stvarno mišljenje o načelima, odlukama itd. te koliko su ona u skladu sa životom. Istina, česta kritika načela odluka i rukovođenja partijom može da izaziva sumnju u partijska načela i nedoumice među slabo orijentiranim članstvom. Međutim, ako ne polazimo od jednostranog idealiziranja života, odnosno shvaćanja da sve mora biti idealno postavljeno i riješeno, onda je bitno, i u skladu s dijalektikom, da se pronađe i prihvati ono što je manje negativno.

Mislim da bi ovo shvaćanje bilo veoma blizu stavovima koji su izneseni u Prijedlogu teza o daljnjem razvijanju i reorganizaciji Saveza komunista Jugoslavije, što su izrađene 1967. godine. Evo nekih misli iz tih teza: »Ostvarivanje prihvaćene politike podrazumijeva i njeno preispitivanje, pa ako se pokaže potreba, i mijenjanje, što znači da se stalno u praksi potvrđuju i usvajaju ona gledišta koja najviše odgovaraju realnim uvjetima i potrebama razvitka. To pretpostavlja pravo člana Saveza da, u skladu s demokratskim odnosima, otvoreno i na osnovu stvarnih činjenica iznosi svoja gledišta o pojedinim usvojenim zaključcima i stavovima organizacije i rukovodstva.«

Zaključak da članovi kao pojedinci treba da imaju pravo raspravljanja o odlukama i načelima i poslije njihova donošenja nameće potrebu da se vidi kakve se distinkcije u tom pogledu mogu učiniti.

Prije svega, valja imati na umu da je jednako pokoravati se prihvaćenim zaključcima u smislu njihova provođenja u život, a drugo je diskutirati¹⁷ o premisama na osnovi kojih su takvi zaključci doneseni. Zato se mora imati sasvim drukčiji stav prema onome tko neće da se pokorava određenim zaključcima nego prema onome tko to hoće ali traži kad smatra da odluke nisu u skladu sa životom da je potrebno i pošto se donesu diskutirati o takvim zaključcima. Osim toga, o praktičnim zaključcima bi se

moglo diskutirati pošto su oni već izvršeni, odnosno uz obavezu da budu izvršeni.

Iz rečenog proizlazi da bi se morala razlikovati opća načela i principi koji se donose na većim partijskim skupovima od ključaka i odluka koji se donose na sastancima osnovnih organizacija, jer se na nižim partijskim skupovima ne donose i ne rješavaju teoretski problemi i ne donose načela, već zaključci o izvršenju zadataka. Zato bi dopuštanje diskusije o tome da li su i put zaključci pravilni i u skladu s načelima ili nisu bila dovoljna, jer se tako ništa od zaključenoga ne bi moglo izvršiti. Jer, kada je jedno a izvršavanje praktičnih zaključaka drugo te jedno o drugo ne smije potpuno isključivati.

Takvo shvaćanje je velika kvalitativna razlika od shvaćanja slobode diskusije na taj način da svatko i u svakoj situaciji može negirati zaključke, odluke i principe.

Iz naprijed rečenoga može se zaključiti da argumentacija i retorika kako je gore obrazložena ne negira demokratski centar, već ga, naprotiv, oživotvoruje. Ali, kako postići zaista stvarnu kritiku i stvarnu a ne lažnu borbu mišljenja. Za takvu kritiku najpogodniji su časopisi i druge publikacije, ali takve kritike se ne bi nametali određeni pogledi i stavovi. Ili bi se trebalo dati mogućnost da takve analitičke kritike pojedinci mogu objaviti u svojim partijskim organizacijama anonimno slati partijskim skupovima kojima koje bi bile specijalno određene za proučavanje takvih anketa. Tako bi se dobivala mnogo autentičnija mišljenja znatno većim broja članova no što se to dobiva preko diskusija i mišljenja koje se daju na partijskim skupovima. Tu bi bila interesantna i mogućnost mišljenja koja nisu obrazložena (mogla bi poslužiti za kvantitativnu analizu).

Ako taj način ne bi mogao biti permanentan, onda bi trebalo češće otvarati takva preispitivanja javnog mišljenja članstva, čega bi se vidjelo i to kako neko vrijeme izaziva reagiranje i kako ono biva shvaćeno.

Kad bi se tako postupalo — pored toga što bi se dobio uvid u kretanje mišljenja o suvremenoj stvarnosti — postiglo bi se i to da politički rukovodioci ne bi kreirali teoriju na osnovi svojih pretpostavki i na osnovi onoga što im se servira kao zakonitosti života, već bi to radili na osnovi praćenja istinskog mišljenja o stanju u zemlji i partiji, što je osobito važno zbog toga jer bi se tako izbjegavala frakcionaštva i sukobi¹⁸ u rukovodstvima partija.

¹⁷ Lenjin je smatrao »nužnim da se moraju jasno razgraničiti dvije kategorije: sloboda mišljenja i sloboda frakcijskog delovanja. Ako se to ne čini, onda su mogući i različiti odgovori na gore postavljena pitanja«. . . poznato je da je (prvih godina poslije oktobarske revolucije, o. p.) postojala široka mogućnost publiciranja mišljenja raznih međusobnih opretnih platformi, da su službeni partijski i sovjetski organi (»Pravda«, »Izvestija«, »Vlast sovjeta« i sl.) bili bez ikakve diskriminacije dostupni grupama i pojedincima.« Uvidom u periodiku i druge izvore stiče se dojam da se ni u jednoj fazi razvoja međunarodnog komunističkog pokreta nije

Najkraći zaključak koji se može izvući iz ovoga napisa jest da demokratski centralizam u partiji ne mož etolerirati neke stalno formirane manjine, ali da je sloboda za izražavanje mišljenja o radu partije — ako je to zaista ozbiljno i originalno mišljenje i kritika — upravo garancija da demokratski centralizam neće biti samo puka fraza, već živi i adekvatni organizacioni oblik. Koja partija uzmogne da uspješno brodi između navedenih scila i harribda, naime između krajnosti koje donosi formalistički shvaćen demokratski centralizam i negativnih strana koje daje slobodno izražavanje mišljenja o radu partije i njenim odlukama, ta će sigurno žnjeti uspjehe.

većem obimu osigurala sloboda konfrontacije mišljenja.« (A. Dujčić, *ibid.*, str. 169.) U Rezoluciji i dokumentima Desetog kongresa gdje je izrečen oštar sud o frakcijama stoji zahtjev da se »u štampi može i mora dati mjesta za najdetaljniju izmjenu mišljenja članova Partije o svim pomenutim pitanjima (isti, *ibid.*, str. 170). Lenjin je samo drugim riječima kazao istu misao: »Ne koči naš politički rad, naročito u teškom momentu, ali ne napuštaj ni naučna istraživanja.« (Deseti kongres. . . , str. 253, 254.)

¹⁸ Razilaženje u mišljenjima jedan je od uzroka sukoba među rukovodiocima. Takvim sukobima počinju netrpeljivosti. Kasnije ih produbljuju osjećaj odgovornosti i druge okolnosti. A kad se stvori atmosfera netrpeljivosti onda se odnosi počnu kretati po vlastitim zakonima međuljudskih odnosa. Naime, mnogi uporno ostaju pri svojim stavovima i brane ih pod svaku cijenu. Tako se stavovi često svode na branjenje svoga mišljenja jer je u obrani koncepcija svaki rukovodilac založio svoje dostojanstvo i ličnost. Takva psihološka stanja i te kako utječu na donošenje odluka. Zato bi ih i trebalo izbjegavati time što bi se dio odgovornosti skinuo s njih time što bi oni više rezimirali rezultate anketa i mišljenja članstva.